Római Iskola I.

Kiállítás az esztergomi Keresztény Múzeumban

A TISZTELT OLVASÓ e cikk címében olyan fogalommal találkozik, melyről — ha csak nincsenek művészettörténészi ismeretei — valószínűleg nem sokat tud. Sőt, talán nem is hallott róla soha. (Kivált a fiatalabb évjaratokban.) Úgy illenék tehát, hogy némi magyarázattal szolgáljak — bevezetőül — erről a *római iskolá*ról, melyről egy időben sokat írtak, de jellegzetességét (nem először fordul elő ilyesmi) mégsem határozták meg igazán.

Nem könnyű eldönteni, először is, hogy maga ez a gyűjtemény a résztvevőket jelöli-e, vagy inkább egy sajátos stílusirány megfelelője? Megfejtésért vissza kell hátrálnunk a múltba. A két világháború közötti ugvanis, a kor nagy befolyású közoktatásügyi miniszterének, az 1932-ben elhalálozott gróf Klebersberg Kúnónak az intenciói alapján, s elsősorban politikai okokból, realitról megelőkültek a korábbról alig-alig kimutatható magyar—olasz kulturális kapcsolatok. A háttéret ehhez az az ismert és, mint később bebizonyosodott, hasztalani külügyi elképzelésben kell keresnünk, mely szerint Itália — pontosabban Mussolini Itáliája — megbízható támasza lehet a Horthy-Magyarországnak mint a közép-európai új viszonylat-rendszer bonyodalmában, mind pedig (valamelyest a hitleri német agresszivitás idején. Ausztria náci bekebelezésének pillanatában bebizonyosodott aztán, hogy ez a koncepció többszörösen illuzorikus (az olasz vezér felvonultatta ugyan csapatait az osztrák határra, de tüstént vissza is vonta onnét, s erről kezdve a berlini főnökkel nem mert többé ujjat húzni). Sőt, a szomszédat levonásának idején az is kiderült később e koncepcióról, hogy ránk nézve ártalmas volt. Ennek ellenére a Bethlen István—Teleki Pál-féle elképzelés *kulturális* ágazata a maga mechanikus módján hasznos munkát végzett. Ennek következménye, hogy ösztöndíjasok tucatjai töltöttek akár éveket is Rómában a megnagyobbított Magyar Akadémián, melynek igazgatója egy idő óta a jeles művészettörténész, Gerevich Tibor volt. Innét tehát a *római iskola* egyik magyarázata: az akkoriban ott dolgozó művészek eléggé heterogén (bár egy ideig összetartó) csoportját jelöli. A másik értelmezés viszont az e csoport által alkotott művek karakterisztikus jegyeinek általánosításából született, és arra utal, hogy a római ihletés munkáikon sok közöset mutat, jól felismerhető irányvonalat jelent.

SZOKATLAN DOLOG, beláthatóan, hogy egy képzőművészeti kritika ilyen történeti kitérő után kanyarodjék rá tulajdonképpeni mondanivalójára, de hát esetünkben eléggé differenciált jelenségről van szó, nem árt ismerni hozzá legalább a nagyobb összefüggések némelyikét. Adva van ugvanis, mint látnivaló, egy rendkívüli lehetőség a fiatal festők, szobrászok előtt: kiutazhatni az „örök városba", ahol aztán a honi nyomorúságtól valamenynyire mentesülve annak szentelhetik erejüket, ami életük értelme. A munkának. Adva van ugyanakkor egy szellemi Róma, melyben az olasz nagyhatalmi ábrándokat mesterségesen felélesztik, ahol tehát nemcsak a klasszikus örökség található meg, de — sajnos — az a korszak rossz politikum is, melyben hivalatosan a latin imperium utánzása válik hivatalossá, a vadság és az erőszak, meg a monumentalitás kultusza. Ez utóbbira emlékezhetünk a turistát egyébként a romai új városnegyed — az EUR — Mussolini-féle építményei, vagy az a sugárút például, mely szerencsétlenül átvágta a Fórum Romanumot, a Colosseum felé, hogy felvonulási terep legyen, katonai parádékhoz, hivalkodó emlékművekkel. (Éppen most akarják felszámolni.) A festészet és a szobrászat államilag támogatott köreiben is fellelhetjük e mentalitás megfelelőjét, a régi rómaiak stílusát utánzó — s azt „modernizáló" — változatoknál, ahol egyfajta méltóságos tartás, stilizált alakteremtés, teatrális szerkesztés, erőszakoltan harmonikus forma és szinrendszer alakult ki. Ez kétségtelenül modernebb volt persze a náci képzőművészet főirányánál, mely a durva naturalizmus felfengzős változatát kedvelte (és még a fasiszta érdemekkel dicsekvő Marinetti-féle futurista csoport kiállítását is betiltotta Berlinben), de ilyol esett az ezidőre már elcsitult (s csak a szürrealista franciáknak továbbélő *avantgarde* forradalmiságától (vagy, alkalmasint, anarchizmusától) is. Mintha mi sem történt volna a század első évtizedeiben: ez az irányzat, mely meglepő módon mégis szívesen mondta magát XX. századinak (*Novecento*), visszatért a forrongások előtti hűvös, „hagyományos" ábrázolásmódhoz a választékos nyelvhez, kockáztatva még a merevséget is, és legfeljebb a kubizmusnak tett némi engedményt. Halk, kissé finomkodó, éterikus, a kifejezőerő és a gondolat tekintetében meglehetősen másodlagos irányzat jött létre így, és mintha maga is érezte volna a dekadenciájat, alkalmasint ezoterizmusát, mely csak a bölcseknek a beavatottaknak tárulkozik fel igazán, noha első látásra is könnyen érthetőnek mutatkozik. (Más kérdés, hogy ez a titokzatosság nem sokat takar, mélységei nem voltak.) Vegyük hozzá végül az egészhez, hogy az olasz képzőművészet az újabb időben nem jeleskedett, s inkább csak az egyik provincia volt a kontinens szellemi térképén.

EBBE A FURCSA közegbe mármost egy sor — s mint az idő később eldöntötte: izmos fiatal magyar tehetség került. Íme, néhány név, a római „első nemzedékből": Aba-Novák Vilmos, *Ilincz Gyula*, Jeges Ernő, Kákay-Szabó György, Kontuly Béla, Medveczky Jenő, Mészáros László, Mikus Sándor, Molnár C. Pál, Pátzay Pál, *Szabó Vladimír*, Szőnyi István, *Vaik Tibor*. De nem kevésbé izgalmas — későbbi pályafutását tekintve — a harmincas évek vége felé ott élő „második generáció" listája sem, benne — többek között — *Bartha* László, Basilides Barna, *Borsos* Miklós, Chiovini Ferenc, Czene Béla, Domanovszky Endre, *Duray* Tibor, Grantner Jenő, Kerényi Jenő, *Mattioni* Eszter, Pekáry István nevével. S ha már e szemlátomást tekintélyes névsornál tartunk, hadd emlékeztessek rá, milyen változatosan használták fel később e művészek a tulajdonképpen mindegyikünkéi és legtöbbször végig megőrzött „római hatást". Végtére is, valamennyien beférték magukat képzőművészetünk annaleseibe. Ki az úgynevezett „szocreáli" idején, ki később, vagy újra felfedeztetvén; és valamennyien — talán Domanovszkyt kivéve — mint figurálisan ábrázolók maradtak meg a mezőnyben.

Ebben a tekintetben a római tanulóévek kitörölhetetlen nyomot hagytak a később „derekhadá", sőt, alkalmanként kortárs klasszikussá nőtt csapaton, noha magát az együttest a különböző szemléleti eltérések később természetesen szétszabdalták. Ennek következtében pedig nem sokat érthetünk meg a felszabadulás utáni történetből, indulásuk ismerete nélkül.

De találunk közöset más tekintetben is. A most látható esztergomi tárlat, melyet dr. *Lékai* László bíboros nyitott meg, *első része* csak az iskola bemutatójának. Mégis már most kitetszik, milyen elhajló mozdulatot végzett (ösztönösen vagy tudatosan) ez a marokányi magyar tehetség-csapat odalent Rómában, amikor határozottan kitért a Mussolini-féle szellemiség csábítása elől, amikor abból egyáltalán nem fogadott el semmit, hanem az örök város igazi értékrendjét, a vallás gondolati és érzelmi emberiséget fedezte fel magának. Igaz, ebből valamelyest hermetizmus következett (a társadalmi kérdéseknek, vagy legalább feszültségeknek az érzékelése jobbára hiányzik a tárlatról), de így a humánum törvényeit mégsem kellett feladni. Tematikailag szinte uralkodó tehát, ami az egyházművészethez tartozik: szép drámák, magasztos elvek, együtterző és áhítatos momentumok nyilatkoznak meg 'gy, mondhatni bibliai zártösben. Domanovszky Endre *Jairus leányának feltámasztását* festi meg, Medveczky Jenő a *Pietát*, Molnár C. Pál az *Utolsó vacsorát*, Kontuly Béla a *Kánai menyegzőt* (mindegyik kép példája lehet a „római iskola" pasztellesen himnikus, időt megállító demokrativitásának), s — nyilván nem véletlenül — többen is a Szent Ferenc-i igaz költészethez fordulnak (Aba-Novák Vilmos, Antal Károly, Fuchs Hajnalka, Kovács Mária, Molnár C. Pál). Megindító, milyen lirai elemeket ragadnak meg a keresztény kulturából, mennyire a szeretet és az áldozatvállalás valamint a vigasz poézisét keresik. Basilides Sándor művének címe: *Engedjétek hozzám a kisdedeket*. Kákay-Szabó Györgyé (akinek egy szép önarcképe is látható), és Mezey Arturé, Mattoni Eszteré: *Angyali üdvözlet*. Többen magyar szenteket örökítenek meg (Buza Barna, Chiovini Ferenc: *Szent Erzsébet*) s Pátzay Pál Pázmányról készített plakettet. Meltóság van ezeken a műveken, az örökkévalóság nemessége, jobbára a reneszánsz még érlelődő korszakának ihletésére; de Szabó Vladimír (*Jézus stratása*) időben még korábbi forrást használ fel, meglehet. Siena kendőzetlen dramaturgiájából.

DE EGYOLDALÚ VOLNA a kép, ha nem tennénk hozzá az eddiglekhez, hogy az uralgó egyházi tematika természetesen nem kizárólagos; hogy az itáliai környezet egyébként is jó inspirálóként hatott (amennyiben, hadd mondjam el újra, a fasiszta rendszer minden jegyet sikerül — és nekik sikerült — kiiktatni belőle). Czene Béla *Önarcképén* jól látni azt a puritánságot, ahogy fiatajaink éltek ott: a Chianti-s bor palackja azonban ehhez az elmélyedéshez hőtérő egyszerűséghez is hozzátartozott. Érezhető, milyen örömmel fedezik fel s festik le akkori ösztöndíjasaink a mediterrán gyönyörűségeket, a kisvárosi tereket, a nyüzsgő utcákat, a fénylő kis kikötőket, vagy akár csak háttérnek az utánozhatatlan tájakat. Úgy tetszik, ez a római védettség, ez az alkotói sziget a Via Giulián, éppencsak két lépésre a Tiberistől, némileg hasonlított a Szent Hegyre, ahová nemcsak a latinok, de a művészetek történetében is kivonultak már egyszer-egyszer; és ahonnét — ritka ajándéka a sorsnak — egyetemesebb nézőpontról lehetett szemlélni a lét dolgait. Hangok a mélyből ide nem jutottak fel. Az ártatlan szent egyszerűség, a *sancta semplicitas* évei jutottak így eleinknek ebben a római iskolában: harmonikus-akkordok szóltak közben, s néha egy kis vidám térzene. És ezen a derűn és nyugalmon, mely az önfeledt fiatalságé, csak néha üt át valami fájdalom, valami párája a szorongásnak (itt van Kontuly Béla képe például, az *Arvák*) — annyi mutatkozik, amennyi az ívegburu alá beszivároghatott. Meglehet, az egy (és kevéssel képviselt) Mészároson kívül senki sem tudta volna elképzelni még, hogy a vér és gyilok rettentő évei következnek kisvártatva majd. De ne szaladjunk túl messzire a feltevésekben, még kevésbé a következtetésekben, hiszen első résre ez a tárlat csupán a bemutatójának, és ahhoz, hogy általánosabb értékelést kockáztassunk, meg kell várnunk a rendező *P. Szűcs* Juliannától (és, természetesen, az esztergomi nagyszerű *Keresztény Múzeumtól*) a második tárlatot, vagyis az összképet.

Szabó György

Aradon, a Fórum Bemutatóteremben július 17-én kiállítás nyílik Békés megye népművészetéről. A tárlat anyagát, kétszáz hímzést, szőttest, figurális és használati fafaragványt pénteken indították útnak Békéscsabáról a romániai testvérváros kulturális intézményébe.